

**8th INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON
BALKAN HISTORY STUDIES**

*Culture, Architecture and art in the Balkans
(September 1st-4th, 2022, Istanbul/Türkiye)*

PROCEEDING BOOK-V.1

**VIII. ULUSLARARASI
BALKAN TARİHİ ARAŞTIRMALARI
SEMPOZYUMU**

*Balkanlar'da Kültür, Mimari ve Sanat
(1-4 Eylül 2022, İstanbul/Türkiye)*

TAM METİN BİLDİRİ KİTABI-C.1

Editor

Prof. Dr. Abidin TEMİZER

LIVRE DE LYON
Lyon 2022

**8th INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON BALKAN HISTORY
STUDIES Culture, Architecture and art in the Balkans
(September 1st-4th, 2022, Istanbul/Türkiye) PROCEEDING
BOOK -V.1**

Editor • Prof. Dr. Abidin Temizer • Orcid: 0000-0001-5708-3132

Cover Design • Motion Graphics

Book Layout • Mirajul Kayal

First Published • December 2022, Lyon

ISBN: 978-2-38236-474-1

copyright © 2022 by **Livre de Lyon**

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording, or otherwise, without prior written permission from the Publisher.

Publisher • Livre de Lyon

Address • 37 rue marietton, 69009, Lyon France

website • <http://www.livredelyon.com>

e-mail • livredelyon@gmail.com

LIVRE DE LYON

KARADAĞ'DA OSMANLI DÖNEMİ CAMİLERİ*

Ottoman Empire Period Mosques in Montenegro

Abidin TEMİZER & İbrahim SERBESTOĞLU*****

Öz: Bu çalışmada Karadağ sınırları içinde Osmanlı dönemi boyunca inşa edilen camiler konu edinilmiştir. Çalışma, Osmanlı hakimiyetinde Karadağ'da inşa edilen toplam 163 cami ve 8 mescit hakkında bir envanter sunulmuştur. Çalışmada saha araştırması, arşiv ve literatür araştırmasından istifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Karadağ, Cami, Osmanlı dönemi camileri, Osmanlı mimarisi

Abstract: The subject of this study is the mosques built in Montenegro during the Ottoman Empire period. The study presents an inventory of a total of 163 mosques and 8 masjids built in Montenegro under Ottoman Empire rule. The article has benefited from field research, archive and literature research.

Keywords: Montenegro, Mosque, Ottoman Empire era mosques, Ottoman Empire architecture

1. Giriş

Karadağ günümüzde Adriyatik Denizi'ne sahili olan 13.812 km² yüzölçümüne sahip küçük bir Balkan ülkesidir. Karadağ demografik

* Bu çalışma Türk Tarih Kurumu tarafından desteklenen “Bir Envanter Çalışması: Karadağ'da Osmanlı Dönemi Mimari Eserleri” başlıklı proje kapsamında hazırlanmıştır.

** (Prof. Dr.), Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur, Türkiye, abitem@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5708-3132

*** (Prof. Dr.), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun, Türkiye, ibrahimserbest53@hotmail.com, , ORCID: 0000-0001-7431-1678

yapı itibariyle Ortodoksların, Katoliklerin ve Müslümanların (%20) yaşadığı bir ülkedir. Ülkedeki Müslüman nüfusun varlığı Osmanlı dönemine, 15. yüzyılın ikinci yarısına kadar uzanmaktadır. Osmanlı Devleti'nin Karadağ'daki hakimiyet mücadelesi Fatih Sultan Mehmed döneminde 1475 yılında başlamıştır.¹ 1479 yılında Zabljak'ın alınmasıyla Karadağ büyük oranda Osmanlı hakimiyetine girmiştir. Zabljak'ın Osmanlı hakimiyetine girmesinden sonra İvan Crnojeviç (Kara İvan) Karadağ'ın başkentini Çetine'ye taşımak zorunda kalmıştır. II. Bayezid döneminde 1497 yılında Karadağ'daki Osmanlı fethi tamamlanmış² ve Karadağ 1499'da İşkodra'nın fethinden sonra Kuzey Arnavutluk'ta oluşturulan İşkodra (İskenderiye) Sancağının bir kazası haline getirilmiştir.³ Ancak Osmanlı Devleti'nin Karadağ'da tam bir hakimiyet sağladığı söylenemez. Karadağ özerk bir statüde varlığını sürdürmüş ve 1878 yılında Berlin antlaşması ile bağımsızlığını kazanmıştır.

1479 yılında Osmanlı Hakimiyetinin sağlandığı Karadağ'ın sınırları 1859, 1878 ve 1913 yıllarında olmak üzere üç defa genişleyerek değişmiştir. Karadağ'ın en eski sınırları Eski Karadağ olarak anılmaktadır. Aşağıdaki haritada Eski Karadağ sınırları gösterilmiştir. Osmanlı Devleti'nin bu kısımdaki hakimiyeti zayıf olduğundan doğal olarak da mimari yatırımları da sınırlıdır.

1 Abidin Temizer, Marijan Premovic, "Montenegro under Ottoman Rule (1497–1697)", *Hiperborea*, Vol. 8, No. 1, 2021, s.2-3

2 Šerbo Rastoder, "A Short Review of the History of Montenegro," *Montenegro in Transition: Problems of Identity and Statehood*, ed. Florian Bieber, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden, Germany 2003, s. 111.

3 Uğur Özcan, *II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı -Karadağ Siyasi İlişkileri*, Türk Tarih Kurumu Ankara 2013, s.4; T. C. Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı (Republic of Turkey, Directorate of State Archives Ottoman Archives-İstanbul) (BOA), *370 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-İli Defteri (937/1530) I*, Devlet Arşivleri Yayınları, Ankara 2001, s.3.

Harita 1: Eski Karadağ sınırları
(Kaynak: BOA, HTR. H, 50)

Karadağ Osmanlı hakimiyetine girdikten sonra ilk sınır değişimini 1858 yılında Osmanlı Devleti ile yaptığı Grahova Savaşı neticesinde yapmıştır. 1858 Grahova Savaşı sonrasında toplanan İstanbul Konferansı ile Grahova ve çevresinin Karadağ sınırlarına dahil edilmesi kararlaştırılmıştır. Sınır değişimi 1859 yılında tamamlanmıştır. Bu değişimle Karadağ'ın sınırlarına 1.500 km² eklenerek sınırları 4.400 km²'ye çıkarılmıştır.⁴ Ancak hem 1859 yılında oluşan sınırların da hem de daha önceki sınırlarında Müslüman nüfus yok denecek kadar az olduğundan buralarda cami veya mescit az sayıda yapılabilmektedir.

4 Zafer Gölen, "Karadağ Devleti'nin Doğuşu: Osmanlı-Karadağ Sınır Tespiti (1858-60)", *Belleten*, Cilt 78 - Sayı 282, Ağustos 2014, s.680-693.

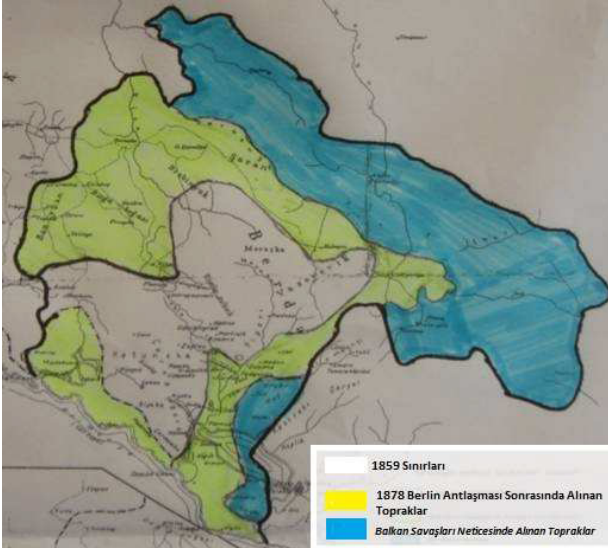
Harita 2: 1859 Sınır Değişimi Sonrası Karadağ Sınırları

(Kaynak: Milli Kütüphane, Hrt.1994 D 1077,
Basım tarihi H. 1278/M.1862.)

Bir sonraki sınır değişimi 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında imzalanan Berlin Antlaşması ile olmuştur. Bu antlaşma ile Karadağ sınırlarını %87 oranında arttırmıştır. Söz konusu sınır değişimi ile birlikte Müslüman nüfusun çoğunlukta olduğu Ragnov, Peklin, Nikşiç, İşpozi, Gaçka, Zablyak, Denpoşe, Podgorica, Tuzi, Bar ve Ülgün (1881) Karadağ sınırlarına dahil edilmiştir.⁵ Nihayetinde 1912-13 Balkan Savaşları sonrasında Karadağ, Taşlıca, Akova, Berane, Plav, Gusinje ve Rojaye'yi alarak sınırlarına

⁵ Abidin Temizer, *Osmanlı-Karadağ Sınır Anlaşmazlıkları ve Çözümü (1878-1913)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Samsun 2007, s.41-49.

5.590 km² daha toprak ekleyerek yüzölçümünü 13.812 km²'ye⁶ çıkartmıştır.⁷

Harita 3: Karadağ'ın 1878 ve 1913

Yıllarındaki Sınır Değişimini gösteren Harita

(Kaynak: Milli Kütüphane, Hrt. 1994 DD 750, Basım Tarihi 1933.)

Karadağ'ın 1878 ve 1913 yıllarındaki sınır değişimi ile sınırlarına kattığı topraklarda Osmanlı Devleti tam hakimiyet sağladığı için nüfusun çoğunluğunu Müslümanlar oluşturuyordu. Örneğin 1878 yılında Karadağ sınırlarına dahil olan Podgorica'da 1862 yılında 425 Müslim haneye karşılık 255 Hristiyan hane; Zabljak'ta 50 hanenin tamamı Müslümanlardan; Ülgün'deki

6 Karadağ II Balkan Savaşı sonrasında imzalanan Bükreş Antlaşması ile İpek'i de sınırlarına dahil etmiş sınırlarını 15.017 km²'ye çıkarmıştı. Ancak 22 Mayıs 1913 Londra Sefirler Toplantısı'nda İpek'i Sırbistan'a vermiştir.

7 Abidin Temizer, *Karadağ'ın Sosyal ve Ekonomik Yapısı (1853-1913)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Samsun 2013, s.20.

658 hanenin 540 hanesi Müslümanlardan oluşmaktaydı. 1913'te Karadağ sınırlarına dahil olan Gusinje'deki 600 hanenin 570'i, Plav'daki 250 hanenin tamamı Müslümanlardan oluşmaktaydı.⁸ Bu nedenle söz konusu şehirlerde Osmanlı döneminden kalan başta cami olmak üzere çok sayıda eser görmek de mümkündür.

2. Karadağ'da Osmanlı Dönemi Camileri

Mevcut literatür Karadağ'daki Osmanlı dönemi camileri ile ilgili farklı rakamlar zikretmektedir. En çok rakam zikredenlerden biri Sabina Debevc'tir. Debevc, Osmanlı hâkimiyeti döneminde bugünkü Karadağ sınırlarında 162 cami olduğunu yazmıştır ancak bunların isimlerini ve yerlerini zikretmemiştir.⁹ Karadağ'daki camilerle ilgili en kapsamlı çalışma Bajro Agović'in *Dzamije Crnoj Gori* başlıklı çalışmasıdır. Agović bu çalışmasında Karadağ'daki camilerin listesini vermiştir. Ancak bu camilerin içinde Osmanlı sonrası dönemde inşa edilen camiler de bulunmaktadır. Karadağ'daki vakıf eserleri hakkında yaptıkları çalışmalarda Mehmet Zeki İbrahimgil ve Hamza Keleş, Karadağ sınırlarında 107 caminin kaydına ulaştıklarını, bunlardan 59'unun ayakta olduğunu yazmışlardır.¹⁰

Yaptığımız saha, arşiv ve literatür taraması neticesinde Osmanlı döneminde Karadağ'da 163 cami ve 8 mescit tespit ettik. Osmanlı döneminde 29 camiyle en fazla caminin Taşlıca'da inşa edildiği görülmektedir. Taşlıca'dan sonra sırasıyla Bar'da 26, Ülgün'de 24, Podgorica'da 15, Akova'da 14, Gusinje'de 11, Plav'da 8, Nikşiç'te 7, Berane'de 4, Herceg Novi'de 3, Kolaşin'de 3, Rožaje'de 3, Tuzi'de 3, Kotor'da 1, Petnica'da 1, Eski Karadağ'da 11 olmak

8 Ahmet Cevdet Paşa, *Tezâkir*, 13–20, Yayına Hazırlayan: Cavid Baysun, TTK, Ankara 1991, s. 191, 192, 195.

9 Sabina Debevc, *Islamska Arhitektura na Balkanu*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Univerza v Ljubljani Fakulteta za Družbene Vede, Ljubljana 2015, s. 57.

10 Mehmet Zeki İbrahimgil, Hamza Keleş, "Balkan Ülkelerinde Osmanlı Eserleri Üzerine İstatistiki Değerlendirme", *Akdeniz Sanat Dergisi*, C. 13 - Özel Ek Sayı, 2019, s.521.

üzere toplamda 163 cami inşa edilmiştir. Ayrıca Herceg Novi'de 3, Berane'de 2, Taşlıca'da 2 ve Bar'da 1, olmak üzere 8 mescit inşa edilmiştir.

Eser Türü	İnşa Edilen	Mevcut/ Yeniden İnşa	Yıkık Vaziyette	Tamamen Yok Olan	Kayıp Oranı (%)
Cami/ Mescit	171 (163 cami + 8 Mescit)	89	5	71	45.1

3. Camilerin Yıkılma Nedenleri

Karadağ'daki camiler Osmanlı hâkimiyeti döneminde veya sonrasında çeşitli nedenlerle büyük oranda yıkılmışlardır. Genel olarak Osmanlı dönemi camilerine zarar veren birkaç önemli gelişme tespit edilmiştir. Bunlardan biri Bar'da 1881¹¹ ve 1910¹² yıllarında baruthanede yaşanan patlamadır. Patlamalar ile birlikte Bar'da hem çok sayıda insan yaşamını yitirmiş hem de camilerin de olduğu çok sayıda bina yıkılmıştır. Yine 1905 ve özellikle de 1979 yılında Bar, Ülgün ve Podgorica taraflarını etkileyen deprem çok sayıda caminin yıkılmasına neden olmuştur.¹³ Ayrıca Taşlıca'daki Hüseyin Paşa Camii¹⁴ veya Nikşiç'teki Benâdir-i Cesime Camii'nde¹⁵ olduğu gibi zaman zaman yıldırım düşmesi sonucu camilerin yandığı veya minarelerinin yıkıldığı da bilinmektedir.

Camilerin yıkılmasının veya hasar görmesinin bir diğer nedeni de savaş sırasındaki saldırılar olmuştur. Osmanlı hâkimiyeti sonrasında özellikle Balkan Savaşları¹⁶ ve II. Dünya Savaşı sırasında

11 Zvezdan Folić, *Istorija Muslumana Crne Gore 1455 – 1918*, C. I, Ivpe, Podgorica 2013, s.265.

12 Mladen Zagarić, *Stari grad Bar Vodič Kroz Vjekove, Kulturni Centar*, Bar 2008, s.72.

13 Bajro Agović, *Džamije u Crnoj Gori*, Almanah, Podgorica 2001, s.90-94,97-98.

14 BOA. *DH.EUM.EMN.* / 2 - 5 , H-08-12-1329

15 BOA, *MVL*, 1014/9.

16 Fatih Hadžić, *Elementi Materijalne i Duhovne Kulture Bošnjaka u Sandžaku*, Rožaje 2013, s.375.

Sırp milliyetçisi olan Çetnikler tarafından camiler ateşe verilerek yakılmış¹⁷ Mihver devletlerin şehirlere havadan düzenlediği bombalı saldırı sonucu yıkılmıştır.¹⁸ Son olarak maddi imkânsızlıklar nedeniyle camilerin çoğu kaderine terk edilmiş, bakımsız kalan camiler yıkılmaya yüz tutmuştur.

3. Camilerin Restorasyonu ve Yeniden İnşası

Osmanlı hakimiyeti boyunca veya sonrasında yukarıda değindiğimiz çeşitli nedenlerle hasar gören veya yıkılan camiler restore edilmiş veya yeniden inşa edilmişlerdir. Bu durumun bir örneğini Tuzi'deki Nizam camiinde görebiliriz. Yıkılan cami 1892 yılında yeniden inşa edilmiştir. Osmanlı hakimiyeti sonrasında zarar gören veya tamamen yok edilen camilerin sayısı fazla olduğundan tamamı yenilenememiş veya tamamen yıkılanların tamamı yeniden inşa edilememiştir. Kayıp cami oranının %45.1 olması da durumun ciddiyetini göstermektedir. Daha önceleri yereli halkın kısıtlı imkanlarıyla restore ettiği veya temelleri üzerinden yeniden inşa ettiği camilerin bir kısmı da 2000'li yıllardan itibaren TİKA tarafından restore edilmekte veya Ülgün'deki Denizciler Camii gibi yeniden inşa edilmektedir. Ancak buna rağmen temellerinden yok edilen 71 caminin ve yıkık vaziyette olan 5 caminin varlığı yeniden inşa ve restorasyon konusunda yavaş ilerlendiğini göstermektedir.

Sonuç

Osmanlı Devleti günümüz Karadağ sınırlarını oluşturan bölgeyi Fatih Sultan Mehmed döneminde hakimiyeti altına almıştır. Hakimiyetin tesisi ile birlikte bölgede cami inşası görülmektedir. Karadağ'ın günümüz sınırlarına kavuştuğu 1913 yılına kadar

17 Bajro Agović, a.g.e., s.134, Nija Mušović, "U Koritima i Gubavču Počela Izgradnja Novih Džamija", *Glas Islama*, no.117, , Ağustos 2006, s.24; Zvezdan Folić, "Islamska Vjerska Zajednica u Crnoj Gori 1947-1954", *Almanah*, 15- 16, 2001, s 180. .

18 BOA, *TFR.IKV*, 47/4605; Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârisinde Fâtih Devri 855-886 (1451-1481)*, C. IV, Damla Ofset, İstanbul 1989, s.839.

Osmanlı hakimiyeti döneminde bölgede 163 cami ve 8 mescit inşa edildiğini tespit ettik. Ülkenin 1913 yılında ulaştığı 250.000¹⁹ nüfus ve 13.812 km²'lik alana göre 163 cami ve 8 mescit azımsanmayacak kadar fazladır. Zira bu nüfusun önemli bir kısmını Hristiyan nüfus oluşturmakta, camilerin özellikle Müslümanların yoğun yaşadığı Taşlıca, Ülgün, Bar, Podgorica, Gusinje ve Plav gibi şehirlerde yoğunlaştığı göz önüne alındığında Müslüman nüfus için yeterli miktarda cami inşa edildiği söylenebilir.

Osmanlı döneminde Karadağ'da inşa edilen 163 cami ve 8 mescidin %45.1'i (77 adet) günümüze ulaşamamıştır. Yeniden inşa veya restorasyonla günümüze ulaşan cami ve mescit sayısı 89'dur. 5 cami ise yıkık vaziyette günümüze kadar ulaşabilmiştir. Cami ve mescitlerin illere göre dağılımları, inşa, hasar, yıkılma ve restorasyon tarihleri ile mevcut durumları ekteki tablolarda gösterilmiştir.

Camilerin yıkılma veya hasar alma nedenleri hem insani hem de doğal nedenlerden kaynaklıdır. 1881 ve 1910 yıllarında Bar'daki baruthanede meydana gelen patlama, 1905 ve 1979 yılında Bar, Ülgün ve Podgorica'da etkili olan depremler camilere en fazla zarar veren gelişmelerdir. Ayrıca özellikle Balkan Savaşları ve II. Dünya Savaşı esnasında Çetniklerin çok sayıda cami yaktıkları ve Mihver devletlerin bombardımanı sonucu çok sayıda caminin yıkıldığı da bilinmektedir. Son olarak bakımsızlıktan kaynaklı camilerin hasar aldığı da tespit edilmiştir. Yerel halk veya TİKA tarafından camilerin bir kısmı restore ya da yeniden inşa edilmiş olsa da Karadağ'daki camilerin çoğu bakımsızlık yüzünden yıkılma tehlikesi yaşamaktadır.

KAYNAKÇA

T. C. Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı
(Republic of Turkey, Directorate of State Archives Ottoman
Archives-İstanbul) (*BOA*), *HTR. H*, 50

19 Jacob Gould Schurman, *The Balkan Wars 1912-1913*, Princeton University Press 1914, s. 29;

- BOA, 370 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-İli Defteri (937/1530) I, Devlet Arşivleri Yayınları, Ankara 2001.
- BOA, TFR.I.KV, 47/4605
- BOA. DH.EUM.EMN. / 2 - 5
- BOA, MVL, 1014/9
- Milli Kütüphane, Hrt.1994 D 1077, Basım tarihi H. 1278/M.1862.
- Agović, Bajro, *Džamije u Crnoj Gori*, Almanah, Podgorica 2001.
- Ahmet Cevdet Paşa, *Tezâkir*, 13–20, Yayına Hazırlayan: Cavid Baysun, TTK, Ankara 1991.
- Ayverdi, Ekrem Hakkı, *Osmanlı Mi'mârîsinde Fâtih Devri 855-886 (1451-1481)*, C. IV, Damla Ofset, İstanbul 1989.
- Debec, Sabina, *Islamska Arhitektura na Balkanu*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Univerza v Ljubljani Fakulteta za Družbene Vede, Ljubljana 2015.
- Folić, Zvezdan, *Istorija Muslimana Crne Gore 1455 – 1918*, C. I, Ivpe, Podgorica 2013.
- Folić, Zvezdan, “Islamska Zajednica u Crnoj Gori 1947-1953”, *Almanah*, S. 15-16, Podgorica 2001, ss.161-199.
- Gölen, Zafer, “Karadağ Devleti'nin Doğuğu: Osmanlı-Karadağ Sınır Tespiti (1858-60)”, *Belleten*, Cilt 78 - Sayı 282, Ağustos 2014, s.680-693.
- Hadžić, Fatih, *Elementi Materijalne i Duhovne Kulture Bošnjaka u Sandžaku*, Rožaje 2013,
- İbrahimgil, Mehmet Zeki; Hamza Keleş, “Balkan Ülkelerinde Osmanlı Eserleri Üzerine İstatistiki Değerlendirme”, *Akdeniz Sanat Dergisi*, C. 13 - Özel Ek Sayı, 2019, s.521.
- Mušović, Nija, “U Koritima i Gubavču Počela İzgradnja Novih Džamija”, *Glas Islama*, no.117, , Ağustos 2006, s.24.
- Özcan, Uğur, *II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı -Karadağ Siyasi İlişkileri*, Türk Tarih Kurumu Ankara 2013.
- Rastoder, Šerbo, “A Short Review of the History of Montenegro,” *Montenegro in Transition: Problems of Identity and Statehood*,

- ed. Florian Bieber, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden, Germany 2003, s. 111.
- Schurman, Jacob Gould, *The Balkan Wars 1912–1913*, Princeton University Press 1914.
- Temizer, Abidin, *Karadağ'ın Sosyal ve Ekonomik Yapısı (1853-1913)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Samsun 2013.
- Temizer, Abidin, *Osmanlı-Karadağ Sınır Anlaşmazlıkları ve Çözümü (1878–1913)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Samsun 2007.
- Temizer, Abidin; Marijan Premovic, “Montenegro under Ottoman Rule (1497–1697)”, *Hiperboreea*, Vol. 8, No. 1, 2021, ss. 1-15.
- Zagarčani, Mladen, *Stari grad Bar Vodič Kroz Vjekove, Kulturni Centar*, Bar 2008.

EKLER

Tablo 1: Akova Camileri

Cami İsmi	İnşa Tarihi	Mevcut Durumu
Bistrica Camii	19. yüzyılın ilk yarısı	var (yeni)
Gradska (Jusuva) Camii	1741	var
Gubavač Camii	1829	var (yeni)
Haydar Paşa (Hajdar-Pašina) Camii	(17. yy. sonu-18. yy. başı)	Minaresinin ve duvarlarının bir kısmı duruyor
Sutivan Camii	1870	var (yeni)
Lozna Camii	Tespit edilemedi	var (yeni)
Rasovu Camii	Tespit edilemedi	var (yeni)
Korita Camii	1912	var (yeni)
Ivanje Camii	17. yy sonu veya 18. yy başı	var (yeni)
Bioča Camii	16. yy sonu veya 17. yy. başı	var (yeni)
Fethiye (Ahmed Ağa) Camii	1640 (St. Petra Kilisesinden dönüştürülmüştür)	Yok
Hazinedar Mehmet Ağa Camii	18. yy. veya öncesi	Yok
Hadžidanuša-Čaršijska Camii	Tespit edilemedi	Yok
Hacı Osman Camii	Tespit edilmedi. Sadece arşiv kaydı var.	Yok

Tablo 2: Bar Camileri

Cami İsmi	İnşa Tarihi	Mevcut Durumu
Ömer Paşa Camii	1662	Var
Sultan Selim (Škanjevića) Camii	Sultan II. Selim Dönemi (1566-74)	Var
Podgrad (Derviş Hasanova) Camii	1713	Var (Yeni)
Mrkojevići Camii	1752	Var (Yeni)
Velja Gorana Camii	1783	Var (Yeni)
Kunje Camii	1774	Var (Yeni)
Pečurice Camii	1891	Var (Yeni)
Zaljevo Camii	1883	Var (Yeni)
Dobre Vode Camii	1802	Var (Yeni)
Mikulići Camii	1850	Var (Yeni)
Sultan Murad Camii	Sultan III. Murad (1574 – 1595) veya Sultan IV. Murad (1623 – 1640) Devri	Yok
Sultan Ahmed (Londža/ Lonca) Camii	1571	Yok
Orta Camii	1571	Yok
Tuđemil Camii	Tespit edilemedi	Yok
Sultan Mehmed Camii	16. yüzyıl sonu-17. yüzyıl başı	Yok
Bar Mescidi	16. yüzyıl sonu-17. yüzyıl başı	Yok
Tejani Camii	1756	var (yeni)
Ckła-Ostros Camii	1816	var (yeni)
Arbneš Camii	1768	var (yeni)
Veliki Ostros Camii	1680	var (yeni)
Mali Ostros Camii	1680	var (yeni)
Đurjan Camii	1602	var (yeni)
Runj Camii	1862	var (yeni)
Bobovište Camii	1673	var (yeni)
Koštajnica Camii	1670	var (yeni)
Gornji Murići Camii	1602	var (yeni)
Donji Murići Camii	1684	var (yeni)

Tablo 3: Berane Camileri

Cami İsmi	İnşa Tarihi	Mevcut Durumu
Berane Mescidi (1)	1863	Var (yeni)
Berane Mescidi (1)	19. yy. sonu	Yok
Berane Camii	1873	Yok
Sultan Süleyman Han Camii (Beliçe Köyü)	1734 öncesi	Yok
Bioči Camii	1862	Var (Yeni)
Harem Camii	1903	Yok

Tablo 4: Gusinje Camileri

Cami İsmi	İnşa Tarihi	Mevcut Durumu
Nova Camii	1899	var (Yeni)
Çekic (Čekić) Camii	1687	var (Yeni)
Martinovići Camii	1800	var (Yeni)
Vezirova Camii	1745 veya 1756	var (Yeni)
Donje Vusanje (Djonbalića) Camii	1910	var (Yeni)
Gornje Vusanje Camii	1710	var (Yeni)
Ćosović Camii	1867	Var (yeni)
Gülbey Camii	1833	Yok
Sultan I Ahmed Camii	1603-1617	Yok
Sultan Mustafa Han Camii	?	Yok
Seyid Baba Camii	?	Yok

Tablo 5: Kolaşin Camileri

Cami İsmi	İnşa Tarihi	Mevcut Durumu
Stara Turka Varoş Camii	1651	Yok
Sergerde Camii	1672 öncesi	Yok
Zaton Camii	17. yy sonu	Yok

Tablo 6: Niksic Camileri

Cami İsmi	İnşa Tarihi	Mevcut Durumu
Hacı İsmail Camii (Džamija Hadzi Ismaila Lekića)	1804	Var
Donjogradska Camii	1703	Yok
Hadžidanuša Camii	18. yy başı	Yok
Paşa (Pašina) Camii	17. yy. ilk yarısı	Yok
Gruda Camii	Tespit edilemedi	Yok
Benâdir-i Cesime Camii	Tespit edilemedi	Yok
Nudol Camii	1817	Yok

Tablo 7: Petnica Camii

Cami İsmi	İnşa Tarihi	Mevcut Durumu
Petnica Camii	1689-1700 yılları arası	Var (Yeni)

Tablo 8: Plav Camileri

Cami İsmi	İnşa Tarihi	Mevcut Durumu
Plav Eski Camii (Carska Plav Camii)	1471	Var
Sultan Camii	1907	Var (yeni)
Recep Ağa (Redžapagića) Camii	h.1288 (1871-72)	var
Šabović Camii	1880	Var
Nokşiç Camii	Tespit edilemedi	Yok
Turij Camii	19. yy. ikinci yarısı	Yok
Nizam Camii	Tespit edilemedi	Yok
Rjanica Camii	Tespit edilemedi	Yok

Tablo 9: Podgorica Camileri

Cami İsmi	İnşa Tarihi	Mevcut Durumu
İskender Çavuş Camii (Skender Čauševa Dzamija)	15. yy	Var
Osman Ağa (Mehmed-Paše Osmanagića) Camii	18. yy sonu	var
Dinoši Camii	1770	Var (Yeni)
Vladnama (Vladne) Camii	1717	Var (Yeni)
Sultan Mehmed Han Camii	h.883 (1472-1474)	Yok
Golubovci Camii	Tespit edilemedi	Yok
Sultan Süleyman Han Camii	Tespit edilemedi	Yok
Dračka Camii	Tespit edilemedi	Yok
Haverić Camii	Tespit edilemedi	var (Yıkık)
Glavatović Camii	1593	Yok
Hadrović Camii	18. yy başı	Yok
Berislavci (Niliija) Camii	Tespit edilemedi	Yok
Hüseyin Ağa Camii	Tespit edilemedi	Yok
Eynehan Çavuş Bin Ebu Bekir Camii	Tespit edilemedi	Yok
Oglavayan Camii	Tespit edilemedi	Yok

Tablo 10: Rožaje Camileri

Cami İsmi	İnşa Tarihi	Mevcut Durumu
Sultan Murad (Gornja veya Kurtagića) Camii	1455 veya 1629	Var (Yeni)
Kučanska Camii	1779 veya 1830	var
Biševo Camii	1820	Var (Yeni)

Tablo 11: Taşlıca Cami ve Mescitleri

Cami İsmi	İnşa Tarihi	Mevcut Durumu
Hüseyin Paşa (Husein-Paše Boljanića) Camii	1571	Var
Hacı Zekeriya (Hadži Zekerija) Camii	1607	Var
Hacı Rızvan Çavuş (Hadži Rizvan-Čauš) Camii	1609	Var
Hacı (Hadži) Alijina Camii	1661 öncesi	Var
Hacı Hasan Camii	16. yy	Sadece minaresi var
Rosuljama Camii	Tespit edilemedi	Var
Taşlıca Camii Şerifi (Fatun Camii)	II. Abdülhamid Dönemi	Yok
Karička Camii	Tespit edilemedi	Yok
Odobaşı Camii	1661 öncesi	Yok
Misri Ahmed Beg Kadı Jusuf Camii	1661 öncesi	Yok
Bubica Camii	Tespit edilemedi	Yok
Hamidiye Camii	Muhtemelen II. Abdülhamid dönemi	Yok

Grac Camii	Tespit edilemedi	Yok
Raštići (Rašćići) Camii	Tespit edilemedi	Var (Yeni)
Krndžinoj Bari Camii	Tespit edilemedi	Yok
Petinama Camii	Tespit edilemedi	Yok
Borčane Camii	Tespit edilemedi	Yok
Odžak Camii	Tespit edilemedi	Yok
Mustafa Bey Camii	1569 veya 1570	Yok
Hamza Bey Camii	Tespit edilemedi	Yok
Planjsko Camii	Tespit edilemedi	kalıntıları mevcut
Podgora Camii	Tespit edilemedi	Yok
Kuloğlu Mustafa Ağa camii	Tespit edilemedi	Yok
Rusla Camii	1766	Yok
Kadı İbrahim Efendi Camii	1769	Yok
Nefer (Lever) Tari (Geljina) Camii	Tespit edilemedi	Yok
Lever Tari (2. Cami)	1707 (muhtemel tarih)	Yok
Djurdjevića Tari Camii	Tespit edilemedi	Yok
Pračica Camii	Tespit edilemedi	Yok

Mescid-i Şerif (Ahmed Efendi mescidi)	Tespit edilemedi	Yok
Mustafa Bey mescidi	Tespit edilemedi	Yok

Tablo 12: Tuzi Camileri

Cami İsmi	İnşa Tarihi	Mevcut Durumu
Tuzi Nizam Camii	1720'ler	Var (Yeni)
Kazım (Āazim) Bey Camii	1908	Var
Vranj Camii	Tespit edilemedi	Var (Yeni)

Tablo 13: ŪlgŪn Camileri

Cami İsmi	İnşa Tarihi	Mevcut Durumu
Hacı Halil Skurova (Sultan Selim) Camii	Kilise olarak inşası: 1510; Camiye dönüşüm: 1603	Var (Müze)
Ljamina Camii	1689	Var (Yeni)
Pašina Camii	1719	Var (Yeni)
Vrhpazar Camii	1749	Var (Yeni)
Bregut Camii 1783	1783	Var (Yeni)
Denizciler (Marinarëve) Camii	15. yy	Var (Yeni)
Namazgah Camii	1728	Var
Pistula Camii	1890	Var (Yeni)
Zoganje Camii	1760	Var (Yeni)
Brajše Camii	1760	Var (Yeni)
Šas Camii	1880	Var (Yeni)
Donji Rastiš Camii	1801	Var (Yeni)
Kruta Camii	1807	Var (Yeni)

Kolonza (Kolonzi) Camii	1812	Var (Yeni)
Sukobin Camii	1820	Var (Yeni)
Selite Camii	1849	Var (Yeni)
Donji Kravari Camii	1849 (muhtemel)	Var (Yeni)
Gornji Kravari Camii	1875	Var (Yeni)
Štodra Camii	1886	Var (Yeni)
Leskovac Camii	1893	Var (Yeni)
Kruče Camii	1890	Var (Yeni)
Mide Camii	18. yy.	Var (Yeni)
Büyük Çeşme (Meraja) Mahallesi Camii	1779	Yok
Meterizi Camii	Tespit edilemedi	Yok

Tablo 14: Eski Karadağ Camileri

Cami İsmi	İnşa Tarihi	Mevcut Durumu
Žabljak Crnojević Fatih Camii	1479	Kalıntısı var
Baliija Camii	Tespit edilemedi	Yok
Virpazar Camii	17. yy	Yok
Staniseljić Camii	Tespit edilemedi	Yok
Obod Camii	Tespit edilemedi	Yok
Cetinje Camii	Tespit edilemedi	Yok
Dupil Camii	Tespit edilemedi	Yok
Spuz Camii	Tespit edilemedi	Yok
Mahalle Camii	Tespit edilemedi	Yok
Griliç Camii	Tespit edilemedi	Yok
Ćeklić Camii	17. yy.	Yok

Tablo 15: Kotor Ferhat Paşa Camii

Cami İsmi	İnşa Tarihi	Mevcut Durumu
Ferhat Paşa Camii	17. yy	Yok

Tablo 16: Herceg Novi Camileri

Cami İsmi	İnşa Tarihi	Mevcut Durumu
Fatih Mehmed Han Camii	Tespit Edilemedi	Yok
Sultan Bayezid-i Velî Camii	Tespit Edilemedi	Yok
Aşağı Cami	Tespit Edilemedi	Yok
Hacı Abdullah Ağa Mescidi	1623-1640	Yok
Ramazanoğlu Hacı Süleyman Ağa Mescidi	1623-1640	Yok
Sultan IV. Murad Han Mescidi	1623-1640	Yok